

Capitalul social și democrația în țările din Europa Centrală și de Est

Lavinia Ilie

doctorandă, Universitatea din București

Pornind de la teoria capitalului social, elaborată de Robert Putnam, ne propunem să analizăm relația dintre capitalul social și democrație în țările din Europa Centrală și de Est. Pentru atingerea acestui obiectiv utilizăm date furnizate de către United States Agency for International Development și de către The World Values Survey. În urma analizei făcute se poate observa că organizațiile non-guvernamentale, unul dintre elementele-cheie ale capitalului social, înregistrează progrese în perioada de tranziție democratică în țările post-comuniste. Cu toate acestea, evoluția lor se face într-un ritm lent și cu multe oscilații, principala dificultate fiind lipsa resurselor financiare. De asemenea, se poate constata că există o corelație pozitivă puternică între încrederea interpersonală și democrație. Astfel, în țările aflate în tranziție democratică, cetățenii au mai puțină încredere unii în alții, comparativ cu țările care au o tradiție democratică îndelungată. Cu toate progresele înregistrate, capitalul social rămâne încă de construit în aceste societăți, iar de reușita acestui proces depinde consolidarea democratică în țările din Europa Centrală și Orientală.

Introducere

Studiile recente făcute pe societăți cu tradiție democratică demonstrează existența unei legături puternice între capitalul social și democrație, în asemenea măsură încât este posibil ca un declin de capital social să antreneze o pierdere a încrederii în instituțiile democratice (Norris, 1999; Putnam, 2000). Studiile relevă, de asemenea, că o guvernare democratică depinde de virtuți civice ce nu pot fi dezvoltate decât în cadrul unei societăți legitime care dispune de o largă varietate de rețele sociale. Conform autorilor acestor studii, organizațiile non-guvernamentale sunt forme cruciale de rețele sociale, iar încrederea între cetățeni și a cetățenilor în conducătorii politici este o expresie-cheie a virtuților civice.

Urmând logica acestor studii, putem presupune că, în țările aflate în tranziție democratică, capitalul social are o contribuție majoră în procesul de consolidare demo-

cratică. În acest context, ni se pare important să facem o analiză comparativă între țările foste comuniste în ceea ce privește dezvoltarea capitalului social în perioada de tranziție democratică. Pentru aceasta vom utiliza doi indicatori ai capitalului social și anume: încrederea în ceilalți și gradul de dezvoltarea al organizațiilor non-guvernamentale (ONG). Cel de-al doilea indicator va fi analizat luând în considerare patru variabile: cadrul legal, capacitatea organizațională, grupurile de *advocacy* și viabilitatea financiară.

Analiza comparativă se bazează pe un eșantion de șaisprezece țări reprezentative din Europa Centrală și de Est (Albania, Bosnia, Bulgaria, Croația, Estonia, Ungaria, Kosovo, Letonia, Lituania, Macedonia, Muntenegru, Polonia, Republica Cehă, România, Serbia și Slovacia). Pentru a facilita comparația, țările sunt clasificate în două subcategorii: țările din nord (Estonia, Ungaria, Letonia,

Liutuania, Polonia, Republica Cehă și Slovacia) și țările din sud (Albania, Bosnia, Bulgaria, Croația Kosovo, Macedonia, Muntenegru, România și Serbia) (cf. USAID, 2001).

Conceptul de capital social

Teoriile care susțin că organizațiile non-guvernamentale și încrederea între cetățeni sunt elemente de bază ale democrației moderne își au rădăcinile în ideile lui Th. Hobbes, A. Smith, A. De Tocqueville și J. S. Moulin sau, mai recent, cele ale lui C. Wright Mills, J. Coleman și N. Luthmann. La începutul anilor 90, dezbaterea a fost puternic relansată de către cercetătorii școlii capitalului social, în special de către Robert Putnam. Acesta analizează diferențele regionale ale participării civice în Italia (*Making Democracy Work*, 1993) și declinul angajamentului civic în Statele Unite (*Bowling Alone*, 2000). Interesul lui R. Putnam față de viața asociativă este diferit de interesul manifestat câteva decenii mai înainte de către G. Almond și S. Verba. Pe lângă implicațiile pozitive pe care le are participarea civică, cei doi predecesori atrăgeau atenția și asupra riscurilor pe care le-ar putea genera un exces de participare. Cu toate acestea, elementele empirice sunt aceleași atât pentru G. Almond și S. Verba, cât și pentru R. Putnam: încrederea în ceilalți, participarea socială și participarea politică.

În viziunea lui R. Putnam, capitalul social reprezintă ansamblul de „rețele sociale, de norme de reciprocitate și de încredere care sunt generate în cadrul acestor rețele” (Putnam, 2000, 19). Altfel spus, cooperarea voluntară între cetățeni este facilitată de existența „încrederii interpersonale și de normele de reciprocitate”, care, la rândul lor, sunt produse în cadrul „rețelilor de angajament civic extrapolitice”.

Încrederea între cetățeni, „una dintre cele mai importante forțe într-o societate” (Simmel, 1950, 326, *apud* R. Newton, 2002,

70), nu este întotdeauna ușor de definit. Din perspectiva psihosociologică putem considera încrederea ca fiind „credința în ceilalți” ceea ce ar însemna, în cel mai rău caz „a face rău în mod voit celorlalți” și în cel mai bun caz „a acționa în interesul celorlalți” (Hardin, 1993, 12-15). Văzută astfel, încrederea face parte dintr-un ansamblu de trăsături de personalitate care cuprinde optimismul, credința în cooperarea cu ceilalți, etc. Astfel, am putea zice că aceia care nu au încredere în ceilalți sunt personalități mizantropice, sunt pesimiști și cinici în ceea ce privește cooperarea socială și politică (E. H. Erikson, 1950; G. W. Allport, 1961).

Dintr-o altă perspectivă, susținătorii teoriilor culturale ale încrederii sunt de părere că aceasta este modificată în mod constant și actualizată prin experiența de viață (Inglehart, 1990; Hardin, 1993). Altfel spus, indivizii nu sunt nici încrezători, nici neîncrezători de la natura, ei sunt mai mult sau mai puțin încrezători referitor la diferite aspecte ale vieții sociale și politice, în funcție de circumstanțele în care se găsesc. În viziunea noastră, încrederea poate fi văzută ca o predispoziție dezvoltată în acord cu condițiile de mediu în care persoana respectivă trăiește și care cu timpul poate deveni o caracteristică de personalitate. Putem considera astfel că răspunsurile la întrebările referitoare la încrederea în ceilalți, colectate prin intermediul diverselor sondaje de opinie, oferă informații despre societatea în care trăiesc indivizii interogați. Pe scurt, răspunsurile interviuaților arată dacă persoanele din jurul lor se comportă de o manieră demnă de încredere sau nu.

La rândul lor, organizațiile non-guvernamentale reprezintă „adevărate școli ale democrației” unde competențele civice sunt învățate de către cetățenii implicați în activitățile de asociere (Putnam, 2000; Coleman, 1990). ONG-urile pot fi definite ca grupuri intermediare, constituite în mod voluntar care „intervin în sfera publică” pentru a face „medierea între necesitățile societății și sistemul

politic” (Barthelemy, 2000, 19). Conform autorilor care au subliniat importanța organizațiilor non-guvernamentale pentru sistemul democratic (Putnam, 2000; Coleman, 1990), ele ar putea contribui la buna funcționare a acestui sistem în două maniere diferite: externă, producând efecte pe ansamblul sistemului socio-politic și internă, având implicații asupra cetățenilor.

În manieră externă, ONG-urile creează cetățenilor mediul adecvat pentru „a-și exprima interesele” în fața guvernului și pentru „a se proteja ei înșiși împotriva abuzurilor de putere din partea conducătorilor politici”. După cum subliniază R. Putnam (2000), când oamenii se asociază pentru a forma asociații de locatari, cluburi de recreere, sau chiar grupuri de apărare (advocacy), vocile lor, care separat, nu au influență asupra autorităților, „se multiplică și se amplifică chiar prin faptul de a se asocia”.

În manieră externă, ONG-urile pot dezvolta „obiceiuri de cooperare și civism”, precum și „competențe practice necesare pentru a participa la viața publică”. Astfel, membrii lor învață cum să facă reuniuni, cum să vorbească în public, cum să scrie petiții, să elaboreze diverse programe de acțiune și să dezbata problemele publice în mod civilizat.

Capitalul social în timpul regimurilor comuniste

În sistemele comuniste, statul exersa controlul absolut asupra tuturor sferelor de activitate ale societății: politică, economică și socială. Pentru a impune ideologia egalitaristă, politica de stat viza distrugerea încrederii între cetățeni și dezintegrarea comunităților. Cu toate acestea, la sfârșitul anilor 70, grupuri organizate mai degrabă „ilegal” au început să apară în anumite societăți comuniste din Europa Centrală și Orientală. La vremea aceea, ele au jucat un rol foarte important în respectivele societăți

ca „agenți de schimbare” (Sadowski, 1993; Diamond, 1993), creând rețele de susținere a cetățenilor în vederea atingerii scopurilor pe care le urmăreau. Evoluția acestor grupuri a depins în mare măsură de regimurile politice existente în aceste țări înainte de instalarea comunismului. Astfel, în țările din nord care între cele două războaie mondiale au trăit o perioadă importantă de democrație (Republica Democrată Germană, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria) competențele civice erau mai dezvoltate, ceea ce a condus la crearea de organizații civice chiar în timp ce statul deținea controlul absolut. Bineînțeles, activitatea lor a fost limitată de represiuni citate în fiecare dintre aceste țări, dintre care cele mai dure au fost în Cehoslovacia, și de cea mai mică amploare în RDG.

În țările din sud-estul Europei (România, Bulgaria, Albania), țări care au avut scurte experiențe democratice, competențele civice necesare pentru a crea organizații civice au fost mai puțin dezvoltate. În consecință, cetățenii nu au reușit să se organizeze în rețele civice, acțiunile pentru un sistem de guvernare democratic fiind destul de slabe. În România, spre exemplu, unde societatea civilă era aproape inexistentă, schimbarea de regim în 1989 a fost inițiată mai degrabă de persoane din interiorul Partidului comunist decât de grupurile civice. Faptul de a trăi în astfel de societăți închise a condus indivizii la dezvoltarea de rețele sociale „face à face”, bazate pe încrederea interpersonală. Aceste rețele, de fapt, au constituit capitalul social al cetățenilor de care statul nu putea să-i exproprieze.

Căile diferite de construire a societății civile în țările ex-comuniste sunt vizibile încă după treisprezece ani de la prăbușirea comunismului. Spre exemplu, conform statisticilor realizate în 2001 de către USAID, în România existau 25 200 de organizații non-guvernamentale, în Bulgaria 8 000, în timp ce, în Polonia activau 47 000 de ONG-uri, în Ungaria 36 000 și în Republica Cehă 31 000 de organizații non-guvernamentale (Tabelul 1).

Tabelul 1. Populația țărilor și numărul de ONG-uri

Țara	Populația	Numărul de ONG-uri	Numărul de locuitori pe ONG-uri
<i>Țările din nord</i>			
Estonia	1 423 316	14 000	102
Ungaria	10 106 017	62 000	163
Letonia	2 400 000	5 000	480
Lituania	3 610 535	7 000	516
Polonia	38 633 912	45 000	859
Republica Cehă	10 264 212	44 000	233
Slovacia	5 414 937	16 849	321
<i>Țările din sud</i>			
Albania	3 510 484	800	4 388
Bulgaria	7 707 495	8 000	963
Croația	4 334 142	18 981	228
Kosovo	1 850 000	800	2313
Macedonia	2 046 209	4 000	512
Munte negru	650 000	1 550	419
România	22 364 022	25 200	887
Serbia	8 227 290	821	10 021

Încrederea interpersonală în noile democrații din Europa Centrală și de Est

Pentru analiza comparativă a încrederii în țările din Europa Centrală și Orientală, am utilizat datele furnizate în 1997 de către *The World Values Survey*.

Pe axa verticală a acestei figuri este reprezentat rezultatul adunării scorurilor indicelui „libertăți civile și drepturi politice” din fiecare țară, calculate pe *Freedom House* pentru fiecare an din 1972 până în 1997. Eșantionul cuprinde democrații stabile, cu tradiție, state autoritare și societăți aflate în tranziție democratică. *Pattern*-ul general indică faptul că nivelul de încredere interpersonală existent într-o societate este puternic corelat cu nivelul democratic din aceasta societate, în perioada 1972-1997, în toate țările analizate. Putem observa că, în majoritatea democrațiilor stabile, cel puțin 35 procente din indivizi consideră că „pot avea

încredere în majoritatea oamenilor”. În aproape toate societățile aflate în tranziție democratică, încrederea interpersonală coboară sub acest nivel. Așadar, țările din Europa Centrală și de Est se situează între 15 și 35 procente: Serbia, Muntenegru, Republica Cehă au nivelele cele mai ridicate de încredere interpersonală, în timp ce România, Slovenia și Polonia au nivelurile cele mai scăzute.

Coroborând cele două tipuri de date – scorurile *Freedom House* (FH) și nivelul de încredere interpersonală – putem distinge anumite profile de țări. Chiar dacă este dificil de găsit o explicație pentru a înțelege poziția fiecărei țări, îndeosebi având în vedere că unul dintre indicatori este format din date agregate, putem totuși sugera câteva ipoteze. Mai întâi, poziția atipică a României poate fi înțeleasă ca fiind rezultatul combinării regimului represiv al lui Ceaușescu – ceea ce se traduce printr-un scor scăzut pe FH– și

a nivelului destul de redus al încrederii interindividuale, care poate să fie o consecință directă a acestui regim. În ce privește Serbia și Muntenegru, țări foste membre ale Federației Iugoslave, putem să presupunem că poziția lor (scor FH redus, încredere crescută) se datorează probabil condițiilor de război care au determinat cetățenii să fie mult mai solidari între ei. Situația Sloveniei, a Ungariei și a Poloniei (scor FH ridicat, încredere moderată) s-ar putea explica prin „moderarea” regimurilor comuniste din aceste țări, ceea ce a permis dezvoltarea embrionară a societății civile.

Dezvoltarea organizațiilor non-guvernamentale în țările foste comuniste

Ca urmare a descentralizării administrației publice, guvernele naționale trebuie să renunțe la anumite servicii pe care le-au furnizat în mod tradițional. Prin urmare, organizațiile non-guvernamentale acoperă golul creat, oferind servicii care reflectă din ce în ce mai mult necesitățile comunității. Ele acționează, în special, în următoarele domenii: educația și protecția copilului, sănătate, asistență legislativă, dezvoltarea agriculturii și a micilor întreprinderi, umanitar, discriminarea minorităților și educarea cetățenilor. ONG-urile oferă servicii pentru toate regiunile unei țări dar sunt mai numeroase și mai active în mediul urban, mai ales în capitalele țărilor.

Analiza comparativă a dezvoltării sectorului asociativ în țările foste-comuniste este făcută pe baza a patru variabile: cadrul legal, capacitatea organizațională, grupurile de apărare (*advocacy*) și viabilitatea financiară. Pentru a face această analiză am utilizat date din perioada 1998-2001, furnizate de către *United States Agency for International Development* (USAID) în raportul său anual „*The NGO Sustainability Index 2001*”. Trebuie menționat că pentru Republica Cehă și Estonia datele sunt doar din anii 2000-2001, pentru Letonia din ani 1998, 2000, 2001, în timp ce pentru Kosovo și

Muntenegru sunt luați în considerare anii 1999-2001.

În construirea celor patru variabile, USAID utilizează un sistem de note agregate. Indicii au valori între 1 și 7, valoarea minimală reprezentând cel mai bun nivel de dezvoltare, iar valoarea 7 semnifică un nivel foarte scăzut de dezvoltare. Prima variabilă, cadrul legal, face referire la legislația în vigoare care prevede statutul legal al ONG-urilor, procedurile de înființare și înregistrare, drepturile legale ale acestora și condițiile care privesc donatorii individuali sau privați.

Pentru a doua variabilă, capacitatea organizațională, sunt luate în considerare competențele de conducere a unei organizații și a resurselor umane, capacitatea de a defini declarații de misiune și de a răspunde eficace necesităților beneficiarilor, dezvoltarea de structuri de formare pentru proprii angajați.

Grupurile de apărare (*advocacy*), a treia variabilă, privesc comunicare dintre organizațiile non-guvernamentale și structurile guvernamentale, capacitatea ONG-urilor de a influența politicile publice și de a mobiliza cetățenii. A patra variabilă, viabilitatea financiară, se referă la sursele de finanțare de care dispun organizațiile non-guvernamentale, la gestiunea și transparența financiară a acestora.

Cadrul legal

În 2001 sectorul asociativ a înregistrat progrese importante în ceea ce privește dezvoltarea structurilor legale în multe dintre țările din centrul și estul Europei. Așadar, legi noi, în general favorabile dezvoltării organizațiilor non-guvernamentale, au fost puse în aplicare.

La aceasta variabilă, cele mai multe țări au valori fie în creștere, fie constante, doar trei țări fiind în regres. Astfel, Bosnia, Bulgaria, Croația, Letonia, Lituania, România și Slovacia au valori în creștere, iar Ungaria, Kosovo și Muntenegru au valori în scădere. Albania, Estonia, Macedonia, Polonia, Republica Cehă și Serbia rămân constante.

În țările din sud-est, cu excepția Serbiei, toate țările au structuri legale puse în practică. În anumite țări, noua lege a introdus unul dintre principiile internaționale cele mai moderne referitoare la statutul organizațiilor non-guvernamentale, făcând diferența între ONG-urile de utilitate publică și cele de utilitate mutuală. Acest fapt permite organizațiilor non-guvernamentale ca, în funcție de statutul lor legal, să beneficieze de mai multe avantaje din partea statului. În țările din nord, cadrul legal este mai armonizat cu cel al țărilor accidentale. În majoritatea acestor țări, condițiile de creere și de înregistrare a organizațiilor non-guvernamentale sunt relativ facile de respectat (Estonia, Ungaria, Lituania, Letonia, Slovacia). De asemenea, există reguli bine definite care autorizează ONG-urile să caute finanțări și chiar să se autofinanțeze. În anumite țări, legea încurajează sponsorii dându-le posibilitatea să beneficieze de importante deduceri de impozite (de exemplu, în Polonia, Ungaria). Totuși, organizațiile non-guvernamentale solicită în continuare ajustări legislative criticând lipsa de precizări referitoare la sferile lor de intervenție cum este cazul în Ungaria și Slovacia sau procedurile de înregistrare a ONG-urilor în Polonia. Probleme financiare importante precum deducerea de impozite pentru donatori și condițiile în care organizațiile non-guvernamentale pot să-și comercializeze serviciile, nu sunt încă reglementate în țări ca Albania, Kosovo și Croația. Accesul la servicii profesionale de consiliere pentru aplicarea noii legislații este limitat, atât în sud cât și în nord. În afară de capitalele țărilor, există puțini specialiști care pot oferi consultanță referitoare la procedurile de înregistrare, aspectele fiscale și alte probleme legislative specifice societății civile.

Capacitatea organizațională

În țările din nord, organizațiile non-guvernamentale demonstrează o mai mare

capacitate de a se organiza strategic, de a se atoguverna eficace și de a-și adapta programele necesităților beneficiarilor lor. De asemenea, acestea sunt capabile de a se angaja și de a mobiliza publicul în diferite campanii.

În țările din sud-est, capacitățile organizaționale sunt mai puțin dezvoltate, mai ales în ceea ce privește adaptarea programelor ONG-urilor la necesitățile beneficiarilor. Chiar dacă majoritatea organizațiilor non-guvernamentale au, în prezent, declarații de intenție definite, ele se creează adesea ca răspuns la exigențele sponsorilor internaționali și nu într-un sens autentic de misiune. Acest decalaj se poate ilustra, arătând că, în 2001 față de 1998, patru țări din sud-est au valori în scădere – este cazul Albaniei, Croației, Macedoniei și României, comparativ cu doar una din nord, și anume Ungaria. Patru țări au valori în creștere dintre care două din nord, este vorba de Letonia și Slovacia, și două țările din sud, respectiv Bosnia și Serbia. Gradul de dezvoltare a capacității organizaționale nu suferă modificări în Bulgaria, Lituania, Polonia, Republica Cehă și Estonia.

Activitățile de monitorizare a alegerilor și a mass-media au fost în mod deosebit realizate atât în țările din nord, cât și în cele situate în sud. Reunirea de organizații non-guvernamentale a jucat un rol foarte activ în observarea alegerilor, în educația civică și în campaniile de mobilizare a alegătorilor în Slovacia, Croația și în Serbia. Peste tot în regiune, atât în nord cât și în sud, au început să se dezvolte centre de formare și consiliere pentru angajații ONG-urilor. De asemenea, sunt puse în practică programe de formare a formatorilor autohtoni, în special în țările din nord, dar și în Bosnia și România.

Fără îndoială, organizațiile non-guvernamentale sunt conștiente de importanța de a avea resurse umane calificate. Totuși, personalul permanent rămâne o problemă pentru cele mai multe dintre ele, incapabile de a-și dezvolta și reține nucleul

de personal cu normă întreagă. Principala dificultate este procurarea fondurilor pentru a plăti salariile angajaților. Acest fapt le obligă să-și reducă personalul sau să angajeze persoane pe perioade determinate, în funcție de proiectele pe care le au în derulare. Voluntarii ar putea reprezenta o alternativă, însă noua legislație face doar vagi precizări referitoare la activitatea de voluntariat, ceea ce nu încurajează cetățenii să se alătore ONG-urilor.

Grupurile de apărare (*advocacy*)

Relațiile între organizațiile non-guvernamentale și guverne continuă să se dezvolte și să se amelioreze în toată regiunea din centrul și estul Europei, mai ales la nivelul structurilor locale. Acestea din urmă își dau seama că pot găsi experiențe prețioase, competențe și noi resurse în organizațiile non-guvernamentale. Totuși, majoritatea autorităților locale suferă ele însele de fonduri limitate și, în consecință, au puțini bani pentru a susține societatea civilă și organizațiile civice din comunitățile lor. Datele stabilite arată totuși că, în ultimii ani, majoritatea țărilor din regiune a cunoscut o ameliorare a grupurilor de *advocacy*. Astfel, șapte țări (Albania, Bosnia, Croația, Letonia, Macedonia, Serbia și Slovacia) au valori în creștere ale indicelui de dezvoltare a grupurilor de *advocacy* comparativ cu trei țări care au valori în scădere (Bulgaria, Ungaria și România). Pentru Lituania și Polonia, valorile rămân constante.

Chiar dacă multe campanii de *advocacy* au fost susținute de către sponsori internaționali, ONG-urile creează din ce în ce mai mult propriile grupuri de *advocacy* și propriile mesaje. Acestea vizează îndeosebi chestiunile-cheie ale reformei, drepturilor omului și violența domestică.

Viabilitatea financiară

Viabilitatea financiară a organizațiilor non-guvernamentale reprezintă un obstacol

considerabil în dezvoltarea sectorului asociativ în majoritatea țărilor analizate. ONG-urile cele mai dezvoltate rămân aproape în întregime dependente de sponsori internaționali, în special europeni. Din păcate, au fost făcute puține progrese în ceea ce privește atragerea de fonduri din partea sponsorilor naționali. Acest fapt este îngreunat și de către transparența financiară limitată din partea organizațiilor non-guvernamentale. Mai exact spus, ONG-urile nu au practica de a da publicului rapoarte financiare referitoare la proveniența și gestionarea resurselor financiare de care dispun. Totuși, câteva dintre ele au început să înțeleagă importanța strategică pe termen lung a transparenței operaționale și financiare ca instrument de stabilire a încrederii în cadrul comunităților locale.

În țările din sud-est, probleme precum economie precară, creștere lentă, șomaj ridicat și o moștenire de conflicte etnice împiedică și mai mult găsirea surselor de finanțare pentru organizațiile non-guvernamentale. Cu toate acestea, situația nu este alarmantă. Se observă o creștere a indicelui viabilității financiare în șase țări (Letonia, Slovacia, Estonia, Bosnia, Bulgaria, Macedonia). Acesta este în scădere în două țări (Ungaria, Polonia), în timp ce el rămâne stabil în alte șase țări (Republica Cehă, Albania, Kosovo, Montenegro, Serbia și România). O explicație posibilă referitoare la evoluția viabilității financiare ar putea fi faptul ca sponsorii internaționali, deși și-au anunțat intenția, nu s-au retras total din finanțarea organizațiilor non-guvernamentale. Diminuarea fondurilor internaționale are un efect negativ asupra ONG-urilor, nu doar din cauza impactului direct asupra activităților lor, dar și din cauza competiției care apare pentru obținerea resurselor financiare. În această competiție dură, ONG-urile se arată din ce în ce mai puțin disponibile să coopereze și să-și partajeze experiențele. Chiar în țările din nord, unde progrese importante au fost făcute

în dezvoltarea autofinanțării de către organizațiile non-guvernamentale, de la filantropia locală până la suportul oferit de către stat, viabilitatea financiară rămâne o problemă pentru majoritatea ONG-urilor.

Privind pe ansamblu putem concluda că există un decalaj evident între țările din nord și cele din sud-est. Ca fapt semnificativ, putem observa că viabilitatea financiară generează decalajul cel mai mare între aceste două grupuri de țări. Astfel, indicii de viabilitate financiară au o medie de 2,93 pentru țările din nord în timp ce valoarea lor medie pentru țările din sud-est este de 5,29. În același timp, tot pe această variabilă, se poate observa că țările din nord și cele din sud-est, au gradul de dezvoltare cel mai scăzut comparativ cu celelalte trei variabile, respectiv cadrul legal, capacitatea organizațională și grupurile de *advocacy*. Variabila că țările din sud-est pare să aibă cea mai bună poziție este cea a cadrului legal: în majoritatea țărilor cadrul legal de funcționare a ONG-urilor este destul de bine definit, oferind astfel premisele unei dezvoltări ulterioare a organizațiilor non-guvernamentale. De asemenea, putem observa o convergență a țărilor din nord și din sud pe dimensiunea cadrului legal (diferența de valori ale acestui indice între țările din nord și cele din sud este cea mai mică). În țările din nord, grupurile de *advocacy* par să fie cele mai dezvoltate. De fapt, se pare că în aceste țări asistăm deja la stabilirea unor veritabile rețele de organizații non-guvernamentale, capabile de a face presiune asupra autorităților pentru a-și atinge scopurile.

Concluzii

În urma analizei datelor furnizate de către *United States Agency for International Development* și de către *The World Values Survey* se pot face două constatări importante: în primul rând, putem observa o corelație pozitivă puternică între încrederea

interpersonală și democrație. Astfel, în țările în tranziție, cetățenii au mai puțină încredere unii în alții, comparativ cu țările cu o îndelungată tradiție democratică. În al doilea rând, putem afirma că în ultimii ani, în ciuda oscilațiilor și dificultăților de început pentru punerea în practică a structurilor societății civile, organizațiile non-guvernamentale din țările Europei Centrale și de Est au înregistrat, fără îndoială, progrese. Acestea sunt vizibile atât la nivelul voinței politice de a dezvolta acest sector cât și la un nivel, mai important chiar, cel al capacității societății de a se auto-organiza în rețele asociative bazate pe încrederea interpersonală între cetățeni. Evoluția cea mai importantă se referă la punerea în practică de structuri legale pentru crearea și buna funcționare a organizațiilor non-guvernamentale. În ceea ce privește viabilitatea financiară scăzută, aceasta trebuie înțeleasă în contextul în care, începând din anul 2000, sponsorii externi au diminuat suportul financiar, în timp ce structurile naționale de susținere ale sectorului asociativ nu reușesc, pentru moment, să îi înlocuiască. În plus, reformele economice de amploare care afectează încă majoritatea acestor țări – și îndeosebi pe cele din sud-est care întârziere față de cele din nord – au costuri sociale importante pe termen scurt. Astfel, pe de o parte, numărul de persoane care au nevoie de serviciile propuse de către diverse ONG-uri crește, în timp ce falimentarea anumitor întreprinderi diminuează resursele, care ar fi fost altfel disponibile pentru sectorul asociativ.

Deci condițiile de pornire au fost defavorabile datorită moștenirii comuniste grele, ele par să fie depășite, cel puțin în țările din nord care au, de asemenea, avantajul de a fi întreprins reforme economice mai repede și într-un ritm mai susținut. Totuși, capitalul social rămâne încă de construit în aceste societăți, iar de reușita acestui proces depinde consolidarea democratică în țările din Europa Centrală și de Est.

Bibliografie

- Almond, Gabriel și Verba, Sidney. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Barnes, Samuel și Simon, Janos. (1998). *The Postcommunist Citizen*. Budapest: Hungarian Academy of Sciences.
- Bădescu, Gabriel. (1999). Miza politică a unor forme de încredere. *Sociologie Românească*, II, 99-117.
- Chelcea, Septimiu. (2002). *Opinia publică. Gândesc masele despre ce și cum vor elitele?* București: Editura Economică.
- Coleman, James. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Diamond, Larry. (1993). *Political Culture and Democracy in Developing Countries, United States of America*. Lynne Rienner Publishers, Inc.
- Diamond, Larry și Plattner Mark.. (2002). *Democracy after the communism*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Hardin, Russell. (1999). *Liberalism, constitutionalism, and democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, Ronald. (1990). *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lăzăroiu, Sebastian (ed.). (1999). *Fetele schimbării. Români și provocările tranziției*. București: Editura Nemira.
- Levi, Margaret. (1996). Social Capital and Unsocial Capital. *Politics and Society*, 24, 1, 45-55.
- Mayer, Nonna. (2002). Social Capital, Trust and Civicness. Social Capital in Democratic Politics. *Rusel Papers, Civic Series*, 3, 98-109.
- Mény, Yves și Surel, Yves. (2001). *La Politique comparée*. Paris : Montchrestien.
- Newton, K. (2002). Social Trust and Political Disaffectation: Social Capital and Democracy. *Rusel Papers, Civic Series*, 3, 70-84.
- Offe, Claus. (1995). Designing institutions for East European Transitions. În Goodin, Robert. (ed.). *The Theory of Institutional Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, Robert. (2000). *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, Robert. (1992). *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rose, Richard și Doh Chull, Shin. (2001). Democratization Backwards: the Problem of the Third – Wave Democracies. *British Journal of Political Science*, 34, 1, 30-62.
- Rose, Richard, Mishler, William și Haerpfer, Christian. (1998). *Democracy and Its Alternatives: Understanding Postcommunist Societies*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Sandu, Dumitru. (1999). *Spațiul social al tranziției. Cercetări și eseuri*. Iași: Editura Polirom.
- Tocqueville, Alexis de. [1835] (1986). *De la démocratie en Amérique*. Paris : Gallimard.
- United States Agency for International Development. (2001). *The NGO Sustainability Index 2001*
- Warren, Mark. (1999). *Democracy and Trust*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Resumé

A partir de la théorie du capital social de R. Putnam nous nous proposons d'analyser la relation entre le capital social et la démocratie dans les pays de l'Europe Centrale et Orientale. Afin d'atteindre cet objectif nous utilisons les données fournies par United States Agency for International Development et par The World Values Survey. L'analyse montre que les organisations non-gouvernementales (les associations), l'un des éléments-clé du capital social, font des progrès pendant la transition démocratique dans les pays post-communistes. Cependant elles évoluent lentement et avec beaucoup d'oscillations, leur principale difficulté étant le manque de ressources financières.

De même, nous pouvons observer une corrélation positive forte entre la confiance interpersonnelle et la démocratie. Ainsi, les citoyens des pays en transition démocratique font moins confiance dans les autres par rapport aux citoyens des pays avec des démocraties anciennes stables. Malgré les progrès qui ont été faits, le capital social reste encore à construire dans les sociétés post-communistes. Néanmoins, la consolidation de la démocratie dans ces pays dépendra de niveau de développement du capital social.

Primit la redacție: august 2003